

NATIONAL ACADEMY OF SCIENCES OF UKRAINE
INSTITUTE OF HISTORY OF UKRAINE

UNDERSTANDING MODERNITY

Studies in Honor of Oleksandr Reient

Kyiv 2024

НАЦІОНАЛЬНА АКАДЕМІЯ НАУК УКРАЇНИ
ІНСТИТУТ ІСТОРІЇ УКРАЇНИ

ОСЯГАЮЧИ МОДЕРНІСТЬ

Студії та матеріали на пошану Олександра Реєнта

Київ 2024

УДК 94(477)(082.2)

Затверджено до друку вченою радою
Інституту історії України НАН України
(протокол № 5 від 13 червня 2024 р.)

Упорядники:
Дмитрій НІКОЛАЙЧУК, Валентина ШЕВЧЕНКО

Осягаючи модерність. Студії та матеріали на пошану Олександра Реєнта / упоряд. Ніколайчук Дмитрій, Шевченко Валентина. Київ : Інститут історії України Національної академії наук України, 2024. 640 с.

ISBN 978-617-14-0264-5

До збірника на пошану знаного українського історика, члена-кореспондента Національної академії наук України Олександра Реєнта увійшли матеріали про його родовід, життєвий шлях, зростання та здобутки на ниві студіювання історії України і розвитку краєзнавства. Наукові статті, що увійшли до видання, охоплюють різноманітні сфери фахового зацікавлення Ювіляра і написані його друзями, колегами та учнями.

Для науковців, викладачів, студентів, краєзнавців, усіх, хто вивчає історію України.

УДК 94(477)(082.2)

© Автори статей, 2024
© Інститут історії України Національної академії наук України, 2024

ISBN 978-617-14-0264-5

Ігор КОЛЯДА

«ІДЕАЛ СПРАВЖНЬОГО ЧОЛОВІКА»: СОЛОМІЯ КРУШЕЛЬНИЦЬКА І ЧЕЗАРЕ РІЧЧОНІ. ДО ІСТОРІЇ ВЗАЄМИН

Біографії завжди були джерелом натхнення в історії людства. Біографії історичних постатей – також передають універсальні життєві уроки, виклики та перемоги.

Біографії мають виняткову здатність переносити нас у часі та місця, ставлячи на місце найдивовижніших людей в історії. Ці книги життєвих доль дають нам безцінне розуміння людського буття – від сміливих вчинків сучасних першопрохідців до філософських роздумів античних філософів.

Те, як біографії та мемуари описують життєві злети і падіння, є однією з найпривабливіших їхніх особливостей. Ці історії дають всебічне розуміння досягнень, які враховують невдачі, негаразди та кінцеві успіхи. Вони демістифікують шлях до величі, показуючи, що він часто вимощений перешкодами.

Біографії відомих особистостей є не лише історіями досягнень, але й історіями стійкості. Ми отримуємо силу взятися за вирішення власних проблем, слухаючи про їхні труднощі та про те, як вони їх долали.

Кожна біографія, незалежно від того, чи розповідає вона про літературного генія, наукового першопрохідця чи політичного діяча, чи митця, поглиблює наші знання про людський стан, мотивуючи нас торувати власні шляхи до величі.

Її називали «незабутньою Аїдою», «єдиною у світі Джокондою», «Ідеальною співачкою», «найчарівнішою Чіо-Чіо-Сан», «неповторною Галькою», «ідеальною Брунгільдою», «неперевершеною Саломеєю», «винятковою Валькірією» та «Вагнерівською примадонною» XX століття.

Найкраща оперна співачка світу Соломія Крушельницька, розпочавши оперну кар'єру у 23 роки, стрімко завойовуючи головні сцени світу і з тріумфом виступаючи в Мілані, Римі, Неаполі, Парижі, Ніцці, Варшаві, Нью-Йорку, Буенос-Айресі та Сантьяго, володіючи 8 мовами, виконала головні жіночі партії в найвідоміших операх: «Аїда», «Трубадур», «Фауст», «Страшний двір», «Африканка», «Чіо-Чіо-Сан», «Кармен», «Електра», «Євгеній Онєгін», «Пікова дама». В її репертуарі понад 60 оперних партій.

Співати на одній сцені з уродженкою маленького села на Тернопільщині вважали за честь Енріко Карузо, Маттіа Баттістіні, Тітто Руффо, Федір Шаляпін. Крушельницька працювала з найвидатнішими диригентами Клеофонто Кампаніні і Артуро Тосканіні, композитором Джакомо Пуччіні, з яким її пов'язувала дружба.

Вона записувала платівки у Нью-Йорку, Мілані та Варшаві.

Дивовижний голос Крушельницької здатний був розвеселити будь-яку засмучену людину або змусити плакати веселу, в залежності від настрою виконуваної пісні.

«У перші десятиріччя XX століття на оперній сцені світу царювали чотири особи чоловічої статі: Карузо, Баттістіні, Шаляпін, Тітта Руффо. І лише одна жінка спромоглася сягнути їх висот і стати врівень з ними. Нею була Соломія Крушельницька. Однак порівняно зі своїми уславленими колегами вона виявилася набагато вищою як особистість. Інколи загадковіша, майже завжди багатогранніша та цілеспрямованіша троїста і єдина особистість актриси-співачки-музиканта», – писав відомий італійський критик, сучасник Соломії Крушельницької, Ринальдо Кортопассі[1].

Італійці називали її «Меа Крушельницька». Сцени, на яких вона виступала, засипали квітами. Її обдаровували перлами та діамантами. А вибаглива італійська публіка, зачувши її голос, змінювала гнів на милість. Таким потужним був співочий і артистичний талант Соломії Крушельницької. Донька двох українських шляхетських родів підкорила Мілан, Париж, Варшаву, Буенос-Айрес. Радянська влада забрала в неї майно, але не змогла забрати гідності: до кінця Соломія Крушельницька була шляхетною пані, сповненою життєрадісности, і любови до людей[2].

До Італії вперше Соломія виїхала у 1893 році після закінчення Львівської консерваторії, щоб продовжити навчання в Мілані. Там і починається її тріумфальне сходження на світову оперну сцену по обидва боки океану[3].

В Італії Соломія Крушельницька провела понад тридцять плідних і щасливих років життя.

Їй лише 21 рік. Восени 1893-го, закінчивши Львівську консерваторію, вона приїхала до Мілана продовжувати навчання. Після перших дебютів на сцені театру Скарбека (нині будівля театру імені Марії Заньковецької), на якій виконала партію Леонори в опері «Фаворитка» Ґаетано Доніцетті, польські критики першими зауважили невідповідність постановки голосу Соломії. Вони наголошували, що її природною теситурою є лірико – драматичне сопрано, а не мецо-сопрано. І радили співачці серйозно поставитися до подальшої вокальної освіти[4].

Так сталося, що під час виступу С. Крушельницької у Львові була італійська трупа, а з нею і відома італійська співачка Джемма Беллінчоні. На Крушельницьку її виступи справили сильне враження; спочатку молода співачка навіть наслідувала манеру співу Джемми Беллінчоні. Джемма почула молоду співачку і порадила їй поїхати продовжити навчання до Італії. Тільки виявився один істотний нюанс – це навчання потрібно було оплатити. Батькові Соломії довелося взяти позику в банку. Родина мала багатого вуйка Дашкевича, і той «поручився» у банку. Тож батько о. Амвросій Крушельницький супроводжував свою доньку до Мілану.

[1] Білавич Д., Криворучка І., Огорчак Г., Пасічник Р., Якимишин А. Соломія Крушельницька. Життя великої співачки у 20 фотографіях. URL: https://localhistory.org.ua/texts/statti/ solomiia-krushelnitska-zhittia-velikoyi-spivachki-u-20-fotografiiakh/

[2] Там само.

[3] Лодигіна А. Націоналізація житла і заборона на виїзд: як СРСР перетворив всесвітньо відому оперну діву на свою бранку. URL: https://life.pravda.com.ua/culture/2023/09/25/256724/

[4] Білавич Д. Таємниці Соломії Крушельницької. URL: https://localhistory.org.ua/texts/statti/taiemnitsi-solomiyi-krushelnitskoyi/

Джемма Беллінчоні справді по-дружньому поставилася до Соломії і домовилася, щоб Соломія певний час проживала в оселі її мами (щоб зекономити кошти). Також вона пообіцяла порекомендувати педагога. І виконала свою обіцянку[1].

Так, оперна співачка-початківець опинившись у Мілані, стає ученицею відомих метрів Фаусти Кріспі та професора Конті. Рік навчання у Фаусти Креспі вартував тисячу лір[2].

Львівську консерваторію Соломія закінчила як меццо-сопрано, а Фауста Креспі, оцінивши голос, сказала, що це лірико-драматичне сопрано і що доведеться переучуватися. Навчання було дуже інтенсивним і вимагало від Соломії неабиякої сили волі та сумлінної щоденної праці. «Найбільше можу працювати над музикаліями і граматиками – шість годин денно, – а решта часу, досхочу, залишається на читання та кореспонденцію», – пише молода співачка із Мілана. Також Соломія інтенсивно вивчала мови. Є документ, який вона заповнювала вже у старшому віці, приступаючи до роботи в радянську консерваторію. У ньому вона написала, що англійську та російську знає гірше, а польську, німецьку, італійську, іспанську та французьку знає добре[3].

Її наставник відомий професор Валерій Висоцький так і не визнав своєї помилки. Дотепер деякі музикознавці вважають, що Крушельницька була мецо-сопрано. Насправді вона мала голос дуже широкого діапазону – майже три октави. Вона володіла винятково милозвучним, добре поставленим, широкого діапазону голосом, вільно сягаючи від «ля малої октави» аж до «до третьої октави». Як і всі її сучасниці, вона вміло використовувала своє живе вібрато для інтенсивності виразу, причому звук залишався заокругленим та повним. Тільки тоді, коли співачка задля інтенсивності виразності, намагалася надати більшої сили звуку, у неї несміло проявлялися невиразно фокусовані тони, передусім у низах. Зате високі тони виходили легко[4].

Артистка могла виконувати різні за теситурою партії: у «Кармен» Жоржа Бізе вона грала ролі Кармен і Мікаели, у «Мефістофелі» Аріґо Бойто – Маргарити та Єлени, у «Ґоплані» Владислава Желенського – Аліни й Балладини[5].

Молода, амбітна, сповнена мрій і планів. Своїм характером і талантом Соломія зачаровувала. І професорка Ф. Креспі, насправді надзвичайна жінка, стала для Соломії не лише вчителькою вокалу, а побачивши талант юної співачки і перейнявшись її долею, стала для неї близькою приятелькою. «Як хотілося би мати у школі розумних і здорових духом учениць, схожих на мою улюблену Саломею. Це було б для мене втіхою. Та, на жаль, Саломея – тільки одна! Досі я ще не бачила жодної дівчини, що хоча б трохи скидалася на неї! І це дійсно так, мій дорогий батьку! Саломея не тільки артистка душею, а й справжня людина, обдарована всім над міру! Що це за чудове створіння!» – писала згодом батькові Крушельницької її професорка Фауста Креспі[6].

[1] Яремчук О. Мілан у житті Соломії Крушельницької. URL: https://day.kyiv.ua/article/kultura/milan-u-zhytti-solomiyi-krushelnytskoyi/

[2] Там само.

[3] Там само.

[4] Криворучка І. Соломія Крушельницька: голоси німецьких критиків. URL: https://photo-lviv.in.ua/solomiya-krushelnytska-holosy-nimetskyh-krytykiv/

[5] Білавич Д., Криворучка І., Огорчак Г., Пасічник Р., Якимишин А. Соломія Крушельницька.

[6] Яремчук О. Мілан у житті Соломії Крушельницької.

Згодом вони стали подругами – Фауста Креспі уважно слідкувала за кар'єрою своєї учениці, підшуковувала їй вигідні анґажементи, а Соломія Крушельницька завжди провідувала її, коли бувала в Мілані[1].

Навчання у Фаусти Креспі тривало приблизно сім-вісім місяців – з осені 1893-го до квітня 1894 року. Крушельницька ще потім поверталася на заняття. Соломія також була задоволена своїми студіями. Навчання давалося легко і швидко. Крім того, її тішило, що може підтримувати свою сім'ю. «Тепер таке склалося, що я з невисказаним задоволенням почуваюся бути підвалиною цілої родини, і бажанєм моїм є допомогти молодшій рідні, котра рвеся до життя, видістати на добру путь знання і науки», – писала вона громадському діячеві Михайлу Павликові наприкінці 1893 р.[2].

За місяць мав відбутися дебют і ангажемент (запрошення артистів на певний строк для участі в спектаклях або концертах на основі договору) молодої співачки до одного з італійських театрів. Згодом з Міланом та театром La Scala будуть пов'язані найвідоміші виступи Соломії Крушельницької[3].

Італія для української співачки Соломії Крушельницької стала другою батьківщиною. Соломія Крушельницька бездоганно володіла італійською мовою, захоплювалася італійською культурою й очевидно її приваблювала середземноморська кухня. Вона навіть змінить своє прізвище на італійський манер. Під час інтерв'ю для аргентинської газети «La Razon» (червень 1913 р., «Скромність примадонни») вона так пояснить це рішення: «Своє власне прізвище я італізувала і не ожіночую його на польський манер, а змінила закінчення на італійське «і» (тобто прізвище отримало закінчення чоловічого роду Kruceniski)»[4].

Їхнє перше, заочне, знайомство молодої співачки зі знаним композитором, що уже зажив слави, відбулося наприкінці 1894 р. – у Львові Соломія співала в опері «Манон Леєско». Тим часом Дж. Пуччіні наполегливо працює над новими творами. 14 січня 1900 року в Римі в театрі «Констанці» композитор представив «Тоску», 17 лютого 1904 року в Мілані на сцені «Ла Скали» відбулася прем'єра «Мадам Баттерфляй». І там трапилося непередбачуване: опера зазнала краху. Композитор, не дочекавшись закінчення вистави, залишив театр і пригнічений повернувся у Торре-дель- Лаго, щоб на самоті розібратися, яка ж причина цієї невдачі. Він був переконаний у мистецькій досконалості свого твору й вирішив внести лише деякі технічні зміни у композиції та став замислюватися над наступною постановкою і над питанням: хто міг би після провалу опери виконати головну роль?[5]

У той момент і відбулася особиста зустріч Соломії і маестро. Напевно, вже ніхто точно не зможе сказати, чи це друзі Пуччіні нашептали йому на вухо про

[1] Кудрик Н. Соломія. Україна-Італія: неординарна виставка про Крушельницьку на оперному «Фестивалі Пуччіні». URL: https:// www.radiosvoboda.org/a/solomiya-ukrayina-italiya-vystavka-pro-krushelnytsku-na-opernomu-festyvali-puchchini/32532693.html

[2] Білавич Д., Криворучка І., Огорчак Г., Пасічник Р., Якимишин А. Соломія Крушельницька.

[3] Там само.

[4] Зубеляк М. Соломія Крушельницька в Аргентині. *Соломія Крушельницька. Шляхами тріумфів: Статті та матеріали* / Упоряд. П.Медведик, Р.Пасічник. Тернопіль: Джура, 2008. С. 170–178.

[5] Лучканін В. Соломія Крушельницька та Італія. URL: https://day.kyiv.ua/article/kultura/ solomiya-krushelnytska-ta-italiya

українську співачку, чи її слава уже дійшла до нього, адже вона перед тим з великим успіхом виступила у Відні в операх Р. Вагнера. Хоч як би там було, але дві унікальні особистості зустрілися[1].

28 травня 1904 рік. Театро Гранде в Брешії, Ломбардія. Публіка не може зупинитися й продовжує протягом кількох годин аплодувати новій версії «Мадам Баттерфляй» Дж. Пуччіні. Але ж іще кілька місяців тому вона свистіла й вигукувала всілякі непристойності на адресу цієї опери в Ла Скала Мілана! Що трапилось? Бо Пуччіні тепер запросив на роль Чіо-Чіо-сан (Баттерфляй) замість Розіни Сторкіо Соломію Крушельницьку[2].

Виконувати роль Чіо-Чіо-сан (Баттерфляй) вона погодилась не відразу. «Де ви бачили японку заввишки у мій зріст?» – допитувала Пуччіні. «Та нехай уже зовні європейка… та куди подіти цю східну тендітність?» – відповідав композитор. Соломія була тверда. Радила метру скоротити вступну арію, яка, на її думку, і втомила глядача. Пуччіні довелося погодитись[3].

Наскільки серйозно поставилася вона до роботи над новою роллю, свідчить хоча б той факт, що співачка майже три місяці (поки йшла підготовка до нової постановки) навіть після репетиції не знімала одягу, який носила на сцені, щоб ще більше увійти в образ японської гейші Чіо-Чіо-сан[4].

На прем'єрі оновленої опери публіка сім разів викликала композитора й акторів на сцену. Це був тріумф. Зворушений і вдячний маестро надіслав Соломії свій портрет з написом «Найпрекраснішій і найчарівнішій Баттерфляй». «Меа Крушельницька», як називали її італійці, докорінно змінила уявлення про цю роль. І, звичайно, про себе[5].

«Опера має цілковитий, незаперечний успіх, – звітував часопис Musica e musicisti. – Сім уривків довелося повторити на біс під загальні овації на честь автора твору, диригента Кампаніні й усіх виконавців, що є найкрасномовнішим коментарем до вчорашнього вечора. Синьйора Крушельницька є блискучою виконавицею»[6].

С. Крушельницьку називали співавторкою, яка допомогла Пуччіні створити ніжний образ героїні опери. «Можливо, інші Баттерфляй з'являться з часом на наших сценах, але кожного разу, коли нам доведеться слухати в «Мадам Баттерфляй» інших співачок, перед очима відразу ж виникатиме незабутня постать Крушельницької, а всі інші здаватимуться її блідою тінню», – писали в італійській пресі[7].

Ох ця загадкова Меа! Незабаром цей тріумф вона повторить в Театро Комунале в Болоньї під керівництвом відомого італійського диригента Артуро Тосканіні[8].

[1] Лучканін В. Соломія Крушельницька та Італія.
[2] Лодигіна А. Націоналізація житла і заборона на виїзд: як СРСР перетворив всесвітньо відому оперну діву на свою бранку. URL: https://life.pravda.com.ua/culture/2023/09/25/256724/
[3] Осока С. Соломія Крушельницька. Світ її вміщав, але не втримав… URL: https://photo-lviv.in.ua/solomiya-krushelnytska-svit-jiji-vpijmav-ale-ne-vtrymav/
[4] Лучканін В. Соломія Крушельницька та Італія.
[5] Осока С. Соломія Крушельницька.
[6] Білавич Д., Криворучка І., Огорчак Г., Пасічник Р., Якимишин А. Соломія Крушельницька.
[7] Там само.
[8] Куцай Т. Соломія Solo mia. URL: https://spravjniistoriyi.com.ua/2023/07/10/solomiia-solo-mia/

15 квітня 1905 року на сцені театру Costanzi в Римі її чекав найбільший тріумф – в опері «Аїда», яка була однією з найкращих в її репертуарі. Уперше Крушельницька виступила в цій ролі у Львові 1894 року. Потім були Краків, Сантьяго, Варшава, Санкт-Петербург, Неаполь, Лісабон та Буенос-Айрес. «В літописі театру Costanzi цей вечір залишиться незабутньою і знаменною подією. Пишний і величний, він, здавалося, набув форми якоїсь королівської маніфестації, щоб віддати всі почесті володарці співу», – звітував тоді журнал Roma[1].

26 грудня 1906 р. під керівництвом Артуро Тосканіні та Джузеппе Боргатті Соломія заспіває в Ла Скала в міланській прем'єрі «Саломеї» Ріхарда Штрауса. Виступ співачки викликав одностайне захоплення слухачів. Італійський музикознавець і приятель Крушельницької Ґвідо Маротті згадував: «Вже на першій виставі вона сама виконала «Танок семи серпанків», не скориставшись з можливості заміни професійною танцюристкою. Це було сенсацією і справжнім тріумфом». На честь цього виступу італійський скульптор Фарнезі викарбував медальйон із профілем співачки у цій ролі та словами «Per ricordi», тобто «На пам'ять»[2].

В Італії співачка знаходить і своє кохання.

Окрім шанувальників таланту примадонни, від неї сходили з розуму чоловіки, часто в переносному, але іноді і в прямому сенсі. «Мільйонери пропонували мені – з умовою, коли вийду за них заміж, – збудувати окрему оперу виключно для мене або радили забувати про свою тяжку професію і обрати собі спосіб життя до вподоби в якій завгодно частині світу: на горах Тибету або на золотистому морському піску…»[3].

С. Крушельницька легко відхиляла всі пропозиції руки й серця. Ще в юності, викликавши одностайний осуд, будучи донькою священника, розірвала заручини з семінаристом Гутковським. Пізніше – не стала коханкою Федора Шаляпіна. Не прийняла залицянь Василя Стефаника. Та й узагалі – упадала не вона, а за нею. До неї «записувалися на аудієнцію». Задля неї долали тисячі кілометрів. І було чому. Так, у дипломі про успішне завершення консерваторії при Галицькому Музичному Товаристві виданому співачці 1 липня 1893 року читаємо наступне: «… Має всі дані, щоб стати окрасою навіть першорядної сцени. Обширної скалі, дзвінкий і дуже симпатичний звук голосу її мецо-сопрано, освіта музична, високе почуття краси, природна зовнішність, сценічна постава, словом, усі прикмети, якими обдарувала її природа, заповідають їй в артистичному світі найкращу будучність»[4]. будучність»[4].

Соломія була висока, з зеленими очима та каштановим волоссям. На різних світлинах співачка одразу впізнається класичним овалом дуже вродливого обличчя, модним тоді, так званим «обличчям Юнони» з правильними рисами. Воно наділене індивідуальними рисами, але несе на собі і слід античної відстороненості, величавої гордості. Її великі очі дуже виразні, промовисті, відкриті. Вони вражають своєю глибиною під важкими повіками. Співачка часто на світлинах

[1] Білавич Д., Криворучка І., Огорчак Г., Пасічник Р., Якимишин А. Соломія Крушельницька.
[2] Там само.
[3] Осока С. Соломія Крушельницька.
[4] Дудич І. «Хризантеми для Соломії». Штрих до «Портрету» Богдана Сойки. URL: https://ludkevytch.in.ua/hryzantemy-dlya-solomiyi-shtryh-do-portretu-bogdana-sojky/

драматично відводить погляд, дивлячись, наче крізь глядача. Можливо це елемент сценічної артистичної постави, характеру кабінетного фото того часу. В будь-якому випадку, така постава і злегка відведений погляд стають однією з впізнаваних рис співачки, що формують її психологічний профіль, душевний портрет. Про такі очі читаємо в поезії Івана Франка:

«… Чом твої очі сяють тим чаром,
Що то запалює серце пожаром?
Ох, тії очі темніші ночі,
Хто в них задивиться, й сонця не хоче!.. »[1].

Тривалий час, може, років із вісім, її імпресаріо (аґент) був польський шляхтич Карницький, котрий завжди тулив до себе титул графа. Чи був той зубожілий поміщик білої кістки – стверджувати не візьмемося, хоча зв'язки у Європі мав. Коштом артистки він не лише жив на широку ногу, але й возив за собою по гастролях ще й дружину з дочкою. Дійшло до того, що пан Карницький так знахабнів, що почав поза очі співачки представляти її... як власну позашлюбну дочку. Коли контракт з імпресаріо було розірвано, вести свої справи оперна співачка доручила адвокату Чезаре Річчіоні (Alfredo Cesare August Riccioni; 1868–1936). Що то був слушний крок – невдовзі засвідчили непередбачувані події. На цей час вона уже завершувала свою оперну кар'єру, виступаючи більше як камерна співачка[2].

Чезаре Річчіоні безпосередньо, здобувши неабияку довіру та прихильність, увійшов в її життя 1906 р.. А було це так.

1906 рік. Неаполь. У неї має бути виступ. 4 квітня 1906 року всі жителі околиць Везувію стривожилися, дивлячись на вершину гори. Почалося виверження вулкану... Величезний стовп темного попелу безперервно і з великою силою викидався з кратера, разом з парами і газами Везувій викидав величезну кількість дрібних частинок лави. Хмари попелу заволокли навколо в такій великій кількості, що навіть у Неаполі мешканці ходили під парасольками, ховаючись від нього, як від дощу. Потім розпочалися оглушливі вибухи і з'явилися потоки розпеченої лави. Пробивши виходи на схилах вулкану, вона стрімко потекла вниз. Люди в страху покидали свої будинки, рятуючись від смерті, що насувалася. Сильні поштовхи землетрусу, часті вибухи величезної сили, темрява, що прорізується блискавками і освітлювана лавою, оглушливий грім приводили людей у відчай і жах. Упродовж чотирьох днів вулкан тремтів і кипів, як гігантський киплячий казан. Вранці 8 квітня бурхливе виверження закінчилося. Почалася інша діяльність вулкана. З кратера безперервно, кілька годин поспіль виривався струменем величезний стовп газів, виносячи з собою попіл і утворюючи гігантське клубоччя хмари, що нагадувало за формою качан цвітної капусти одинадцяти кілометрів у висоту. Сила тиску, з якою видувало хмару з кратера, була настільки потужною, що ні з чим порівняти це могутнє явище природи. Через день це дивовижне, страшне явище змінилося іншим. Вулкан став викидати густі клубки газових хмар, настільки переповнених вулканічними уламками і попелом, що настав повний морок. Блискавки з тріском і громом розривали чорні хмари, кучугури попелу

[1] Дудич І. «Хризантеми для Соломії». Штрих до «Портрету» Богдана Сойки.
[2] Коляда І. Соломія Крушельницька. Харків: Фоліо, 2019. С. 97.

покривали товстим шаром Везувій і його околиці. Гарячі лавини скочувалися вниз по схилу гори. Темрява покривала Неаполь і навколишню місцевість. Сотні тисяч людей, охоплені жахом, покидали міста. Лікар категорично заперечує проти її виступу. Гази становлять серйозну небезпеку для її голосу. Співачка змушена була достроково завершити гастролі і виїхати з Неаполя. Вона скасувала і раніше підписаний контракт з театром в Палермо, до якого також не могла дістатися через забруднення атмосфери. Утім, імпресаріо театру «Массімо» (Teatro Massimo), розташованого у м. Палермо на площі Верді, подав позов до італійського суду[1].

Захищав Соломіїні інтереси у суді Альфредо Чезаре Август Річчіоні (Alfredo Cesare August Riccioni), ґрунтовно освічений красень аристократ, заможний, справжній поцінувач музики та таланту оперної діви. Він умів триматися з люб'язністю й шанобливістю, без жодної нотки покровительства чи поблажливості – цих ноток співачка не терпіла, адже в силу професії чудово чула в них фальш. Після успішного захисту Річчоні кілька років був її особистим секретарем, імпресаріо, супроводжуючи артистку в гастрольних подорожах[2].

Діамантовий період залицянь тривав майже чотири роки. Соломія не думала легковажити з таким важливим рішенням, як шлюб... У 1909 році Чезаре Річчоні запропонував Соломії руку і серце. Так, нарешті Соломія мала поруч людину, котра не просто була в захваті від неї як славетної примадонни, а й глибоко розуміла і поважала її творчі змагання, забезпечувала їй домашній затишок, підтримувала в нелегкому житті гастролюючої зірки[3].

19 липня 1910 року. Аргентина. Цю країну Соломія дуже любила, там у неї було чимало щирих приятелів та знайомих. Буенос-Айрес. Сюди вона неодноразово приїжджала на гастролі. Її виступи користувалися великою популярністю. Мистецька спільнота Буенос-Айреса, друзі і шанувальники Соломії Крушельницької дуже раділи й пишалися, що саме їхнє місто вибрала всесвітньо відома оперна прима для важливої події у своєму житті, «надаючи перевагу, – як писала газета «El Diario», – квітам помаранчу над квітами будь-якої іншої країни». Квіти помаранчевого дерева (різновид апельсинового дерева), або флердоранж, у кінці XIX – на початку XX ст. стали незмінним атрибутом весільних суконь, а також улюбленими квітами портеньос – мешканців Буенос-Айреса[4].

Музичний світ Буенос-Айреса відзначив цю романтичну подію оперою А. Бойто «Мефістофель» на сцені театру «Колон», а також концертом у «Prince George's Hall». Так, вона обрала саме це місто для особливої події у своєму житті – одруження з Чезаре Річчоні. Усі газети столиці Аргентини помістили на шпальтах фотографії С. Крушельницької та Ч. Річчоні, а також статті, присвячені цій події. «El Diario» писала: «Велика новина сколихнула музичний світ Буенос-Айреса: Соломія Крушельницька, велика Валькірія, післязавтра укладає шлюбний союз з італійським адвокатом Чезаре Річчоні. Буенос-Айрес благословиляє свою долю, бо саме це місто вибрав Ерос для освячення перед вівтарем щасливих молодят. До

[1] Коляда І. Соломія Крушельницька. С. 98.
[2] Там само. С. 98.
[3] Там само. С. 99.
[4] Там само. С. 96.

цього часу Лондон і Париж... були осередками шлюбів серед артистів. [...] Тепер Буенос-Айрес є в трійці весільних міст світу»[1].

Звістка про одруження славетної співачки викликала широкий резонанс не лише в Аргентині, але швидко докотилася до Європи. Цю подію обговорювали на шпальтах часописів в Італії, Франції та Австро-Угорщині. Вже 20 липня 1910 р. газета «La Patria degli Italiani» подала детальний звіт про весільне дійство: «Вчора опівдні в бюро цивільних справ узяли шлюб адвокат Чезаре Річчоні і шляхетна синьйорина Соломія Крушельницька. Їхніми свідками були синьйор Ауґусто Рафаеллі і професор П'яцціні. Церемонія, що проходила в інтимній обстановці, відзначалася скромністю і простотою [...]. Все діялося без надмірної пишності. Крушельницька була одягнена з елегантною простотою, а її лагідний погляд і усміхнене обличчя випромінювали радість від цієї ідилічної події, пройнятої невдаваною щирістю і пишністю. Обличчя молодих сяяли радістю. Коли подали шампанське, усі підняли келихи і побажали прекрасному подружжю щастя в спільному житті. Нареченій були піднесені численні подарунки і квіти. Адвокат Річчоні – благородна і висококультурна людина. По закінченні усіх весільних справ постійно мешкатиме зі своєю чарівною дружиною в одній з розкішних віл Віареджо, на узбережжі блакитно-зеленого Тірренського моря. Синьйора Крушельницька не має поки що наміру припинити виступи на оперній сцені [...]. Дирекція оперного театру в Буенос-Айресі, яка з такою симпатією ставиться до великого артистизму Соломії Крушельницької, висловила бажання, щоб співачка відзначила своє одруження виступом у спектаклі, щоб усі його учасники та глядачі квітами привітали королеву сцени»[2].

Вони одружились, коли їй було вже 38, а йому 42. Вона в зеніті зіркової слави, а він – двічі мер В'яреджо (Віареджо) (1900–1902, 1910–1912), а ще – відомий юрист та аристократ[3].

Донька сільського пароха, славетна примадонна і шанований італійський аристократ, адвокат, бургомістр містечка, одружившись у 1910 р., разом проживуть щасливих 26 років подружнього життя, оселилися на батьківщині чоловіка – у містечку В'ареджо (Віареджо), (за адресою: Viale Carducci, 25), в італійській Тоскані, над Тірреньским морем, серед соснових лісів та запаху цитрин, на бульварі Кардуччі у віллі, яку місцеві жителі назвали «Salomea»[4].

У містечку В'ареджо (Віареджо), на західному узбережжі Апеннінського півострова, південніше від Генуї, Соломія вирішила оселитися ще 1904 року, вибрала будинок у затишному кварталі Пасседжата, що між вулицею Флавіо Джойя та бульваром Кардуччі. Вибір Соломією містечка В'ареджо (Віареджо) пов'язують з її успіхом в опері «Мадам Баттерфляй», який став переломним не лише у житті маестро Пуччіні, а й Соломії, яка ж бо і вирішила залишитися у Віареджо[5].

[1] Коляда І. Соломія Крушельницька. С. 97.
[2] Зубеляк М. Соломія Крушельницька в Аргентині.
[3] Куцай Т. Соломія Solo mia.
[4] Лодигіна А. Націоналізація житла і заборона на виїзд…
[5] Лучканін В. Соломія Крушельницька та Італія.

З балкона Соломія могла милуватися фантастичною красою заходу сонця і морем, яке бувало по-італійськи то лагідним, то бурхливим, вкрите хвилями, які містраль наганяв одну на одну, і це, як згадують джерела тих часів, часом нагадувало співачці поля Батьківщини, на яких вітер колише колосся[1].

Маленьке італійське містечко на березі Тірренського моря було улюбленим місцем відпочинку австрійської імператриці Зіти, короля Болгарії, Айседори Дункан, Джакомо Пуччіні[2].

Соломія також дуже любила це «місто, яке було створено для неї». Соломія почувалася щасливо у чужоземній атмосфері Віареджо. Місто невідомо чим нагадувало їй рідну Тернопільщину. «Тодішнє Віареджо – райський куточок. Містечко простягнулося вздовж моря широкою смугою охайних і привітних будиночків. Їхні власники – впливові люди Європи, Росії та Америки. Соломія одразу знайшла своє місце в тамтешньому знатному оточенні, – згадує в мемуарах письменник Джорджо Папасольї. – Оповиту легендами і славою, її радісно зустріло це місто, а коли люди ближче запізналися з нею, то почуття приязні переросло в справжню любов. Здавалося, вона народилася і сформувалася для нього, або тодішнє Віареджо було створено саме для неї. Висока, вродлива, бездоганно одягнена дама, вона щодня виходила на свої незмінні ранкові прогулянки набережною»[3].

Як свідчать перекази, що дійшли з того часу, увага городян, особливо їхньої жіночої частини, до Соломії після одруження з Чезаро Річчоні ще більше зросла. Вони з нетерпінням очікували щоденної прогулянки привабливої пари, щоб оглянути зачіску і кожну деталь в одязі С. Крушельницької, адже вона була сама довершеність у всьому...[4].

У своєму будинку співачка часто приймала гостей: акторів, музикантів, шанувальників театру. Ймовірно такі вечори невдовзі став відвідувати тодішній міський голова Віареджо, адвокат Альфредо Чезаре Аугусто Річчоні, який захоплювався голосом гостинної господині. А ще більше – її красою[5].

Постійно Соломія у Віареджо замешкала зі своїм чоловіком Чезаре Річчоні з 1911 р., насолоджуючись подружнім життям і купаючись у лаврах оперної слави. Артистку шанували також прості рибалки і господарки, які з цікавістю розглядали на набережній «високу вродливу і бездоганно одягнену даму з густим волоссям Валькірії»[6].

Триповерхова вілла у стилі пізнього модерну з широким балконом і невеликим садком на березі Тірренського моря здавалася Соломії райським куточком. Морський краєвид заспокоював думки, а лагідне сонце надавало щоранку бадьорості. З кухні був вихід на невеликий город, де крім квітів вирощували і трохи овочів. Вести господарство допомагали найняті куховарка, гардеробниця й лакей.

[1] Там само.
[2] Куцай Т. Соломія Solo mia.
[3] Там само.
[4] Лучканін В. Соломія Крушельницька та Італія.
[5] Там само.
[6] Кудрик Н. Соломія. Україна-Італія: неординарна виставка про Крушельницьку на оперному «Фестивалі Пуччіні». URL: https://www.radiosvoboda.org/a/solomiya-ukrayina-italiya-vystavka-pro-krushelnytsku-na-opernomu-festyvali-puchchini/32532693.html

Щира, привітна і шанобліва, Соломія була дуже гостинною. До неї часто навідувались актори, композитори, музики, театрали, а вона із задоволення влаштовувала для них домашні концерти. Часто співачку навідували в Італії рідні з Галичини. Вечорами біля вілли Salome збираються охочі послухати гру й спів Крушельницької. «Частими гостями Крушельницької тут були великі Пуччіні і Тітта Руффо, професор П'єтріні, мій чоловік Едмундо П'яццініні, знамениті партнери співачки – баритон Джузеппе де Лука, тенор Джузеппе Ансельмі, молодий піаніст і композитор Альфредо Касілья та багато інших знаменитостей. Крушельницька дуже часто влаштовувала домашні концерти для них. Перехожі зупинялися перед відчиненими вікнами і, мов зачаровані, слухали її спів, забувши про все на світі», – писала у спогадах найближча подруга Крушельницької, аргентинська піаністка Негріта Кано де П'яццініні[1].

Багато пісень виконує для гостей українською. Вони розпитують про народ, звичаї. Письменниця Сибілла Алерамо згадує один такий вечір: «Коли Соломія Крушельницька сідала за фортепіано й починала наспівувати, то здавалося, що з неї спадала маска. Вона вся спалахувала, робилася якоюсь незвичною. Насамперед тоді, коли співала українських народних пісень. Вони були короткі, але співала їх із радісним пориванням, немов розкидаючи квіти в промінні ранкового сонця. Ми не розуміли слів. З усмішки артистки можна було прочитати, що це були слова якогось сп'яніння, здорового і сильного»[2].

«Соломія Крушельницька була вже немолодою, але з приємною зовнішністю, досить елегантна, добра. Крушельницька мала сильний характер. Вона дуже добре ставилася до мене – тоді ще дитини, частувала мене солодощами й показувала, як правильно грати на фортепіано. Соломія приятелювала з моєю матір'ю. Мати розмовляла російською, тож зверталася до Соломії по-російськи, а Соломія відповідала їй українською, та вони чудово розуміли одна одну. Вони трималася дещо осторонь інших дам, які на той час мешкали у Віареджо. На той час у Віареджо було багато цікавих людей зі світу мистецтва – композитори, актори, співаки. Пам'ятаю, що Крушельницька часто грала на піаніно, співала. У неї був гарний будинок з великою залою, де стояв інструмент, подарований композитором Пуччіні. Там вона зустрічалася з друзями. Коли Крушельницька поселилася у Віареджо, то вулиця біля її вілли була заповнена людьми, які хотіли почути голос великої співачки. З розповідей батьків я знаю, що шанувальники таланту примадонни стояли під вікнами її вілли й запитували один одного: «Чи й сьогодні вдасться почути Крушельницьку?». З дитинства пам'ятаю, як вона співала для приятелів у своїй віллі. Мені врізався у пам'ять італійський романс, який співала Крушельницька – «Любіть пляж». Також вона співала арії з опер», – згадував граф Карло Чезаріні, який особисто знав Крушельницьку, а його мати Анаід Сарухман-Бек, італійка вірменського походження, була близькою приятелькою С. Крушельницької[3].

[1] Білавич Д., Криворучка І., Огорчак Г., Пасічник Р., Якимишин А. Соломія Крушельницька.
[2] Там само.
[3] Савицький Ю. Біля вілли Соломії Крушельницької збиралося багато людей, які хотіли почути її голос – граф Чезаріні. URL: https://www.radiosvoboda.org/a/24748860.html

У подружньому житті розкривається ще одна грань її особистості – справжньої берегині домашнього затишку. «Я знала з театру і з літератури, з різних романів, що можна для коханої особи покинути все, зважитись на все. Але я не відчувала в собі непереможної пристрасті, яка була б рівнозначна з переворотом. Я дійшла справді поважного віку, поки зрозуміла і відчула те, що нормальні жінки переживають на десять і двадцять років раніше. Це було для мене великим відкриттям. Бачите, як дивно іноді складається життя артистки. Всі вважали мене дуже досвідченою і навіть хитрою, а я була страшенно наївною», – згадувала згодом С. Крушельницька[1].

«Вона вміє бути господинею, вміє і любить приправляти страви, пропагуючи городину, мед, садовину. Не один рецепт я успадкувала від неї!», – додавала племінниця співачки Ярослава Музика[2].

Гостей донна Соломія пригощає власною випічкою – пиріжками, варениками. «Крушельницька знала кілька мов і розмовляла з кожним його рідною мовою, багато читала, добре розумілася на медицині та медикаментах, уміла чудово готувати найрізноманітніші страви, добре шила», – розповідала Неґріта Кано де П'яццініі[3].

Ще інший спогад з Віареджо від художниці Ярослави Музики, яка була в Італії у 1935 році. «Крушельницька вміла створити собі у Віареджіо затишний куток для відпочинку. Тут вона не погорджує домашнім господарством, ані кухнею, якою живо займається. У її домі панує зразковий лад і точність… Не раз велика Соломія сама готувала сніданок, а я допомагала їй при цьому. А ось і вечір. У великій вітальні п'ємо м'яке вино, каву… Мило згадую побут у Сальомеї. У спомині запах цитрин і рож в городчику її віллі вяжеться з мельодією пісні, що мені вона заспівала»[4].

Сусідом подружжя Крушельницької та Річчоні у Віареджо був Джакомо Пуччіні, який ще 1891 р., коли Соломія тільки починала вчитися у консерваторії, переїхав у Торре-дель-Лаго, що поблизу Віареджо. На віллі, на березі озера Массачукколі, маестро шукав тишу і спокій, щоб присвятити весь свій час музиці. У Торре-дель-Лаго він створив оперу «Манон Лєско», прем'єра якої відбулася 1 лютого 1893 року в Турині в театрі «Реджо». Згодом там же була представлена «Богема», але її публіка зустріла з певною прохолодою[5].

Композитор захоплювався полюванням. Одного разу, повертаючись з ловів, він зустрів у лісі на прогулянці Соломію та її аргентинську подругу Негріту. «А зараз, мій дорогий друже, моя незрівнянна Соломіє, ми підемо до мене. Мій син почастує нас чудовою домашньою локшиною», – запросив він їх у гості. На прощання Пуччіні запропонував взяти дещо з його мисливської здобичі. Негріта Кано де П'яццініі згадувала, що в кабінеті Пуччіні над його письмовим столом

[1] Коляда І. Соломія Крушельницька. С. 95.
[2] Білавич Д. Таємниці Соломії Крушельницької.
[3] Криворучка І. Соломія Крушельницька: голоси німецьких критиків. URL: https://photo-lviv.in.ua/solomiya-krushelnytska-holosy-nimetskyh-krytykiv/
[4] Там само.
[5] Лучканін В. Соломія Крушельницька та Італія.

висіла одна-єдина фотографія: «І це була фотографія Соломії Крушельницької як пам'ять про те, що ця геніальна артистка відродила його оперу «Мадам Баттерфляй». Після його смерти рідні все так і залишили, як було за життя великого композитора»[1].

Світ її захоплень був різноманітним. Чезаре Річчоні був одним із перших у місті, хто міг дозволити собі технічну новинку того часу – автомобіль. Артистка мала власний автомобіль. На стіні львівського музею висить світлина, де Крушельницька за кермом, в оточенні друзів. Вона сама кермувала автівкою (винятковe явище серед жінок того часу) і любила швидко їздити. Утім порівняно з сучасним уявленням про автогонки це була «не швидкість» – тодішні машини розвивали максимально до 40 км за годину[2].

Оперна діва охоче подорожувала. Відвідувала музеї, палаци, церкви, колишні помешкання видатних композиторів. «Вона багато знала і вміла розповідати про це», – згадувала Неґріта[3].

Проте Соломія Крушельницька любила не лише швидку їзду. Серед її особистих речей також є маленька рулетка та скринька з картковим набором. Вона була азартною людиною і часто їздила грати в казино. Небога Соломії Одарка Бандрівська пригадувала, що коли приїздила до тітки, то ввечері Соломія з чоловіком грали у домашню рулетку. Цифри і колір називала Одарка і так вчилася італійської[4].

Ще одне захоплення – танці. Завдяки йому в опері «Саломея» їй не знадобилася дублерка, щоб виконати «Танець семи серпанків». Танцювала, навіть коли їй ішов сьомий десяток. «Її рухи справді були молодечі. Хто не питав про метрику, вважав її молодою», – оповідає Ярослава Музика[5].

Одружившись у 38 років, за тогочасними суспільними уявленнями – дуже пізно, «майже підстаркуватою», Соломія прагнула залишатися привабливою як для свого Чезаре, так і для знайомих. Мати належну фізичну форму, навіть у поважному віці, їй дозволяло дотримання режиму дня і заняття гімнастикою де б вона не перебувала. Кожного ранку, за будь-якої погоди Соломія гуляла морським узбережжям. Місцеві мешканці ще довго пам’ятали струнку, бездоганно вдягнену сеньйору, яка сама водила автомобіль. «Кожного ранку перед їдою тітка ходила або вздовж морського побережжя пісковим пляжем кілька кілометрів там і назад, або в недалекий шпильковий ліс піній. Моя мама і я товаришили тітці в тих проходах. Вертали ми на 9-ту годину і сідали до спільного снідання з вуйком і братом. Снідання складалося з білої кави, білого пшеничного хліба з маслом або медом». «Білою» називали каву, яку подавали з молоком та цукром, переважно, саме на сніданок», – згадувала її племінниця Одарка Бандрівська[6].

[1] Куцай Т. Соломія Solo mia.
[2] Тихобаєва Г. Азартна Соломія. URL: https://umoloda.kyiv.ua/number/2145/164/76435/
[3] Білавич Д. Таємниці Соломії Крушельницької.
[4] Тихобаєва Г. Азартна Соломія.
[5] Білавич Д. Таємниці Соломії Крушельницької.
[6] Криворучка І. Невигадані кавові історії. Соломія Крушельницька. https://photo-lviv.in.ua/nevy hadani-kavovi-istorii-solomiia-krushelnytska/

«Я мала свій режим дня, від якого тільки недуга могла заставити мене відступити. То тільки збоку здається, що професія співака – легкий хліб. А втім, як хто розуміє цю працю. Для мене вона була дуже нелегкою. Я вважала своїм обов'язком вивчати мови, лібрето опер, у яких мені доводилося виступати. А без залізного режиму я не могла б цього осягнути» – ділилася своїм досвідом співачка у розмові з письменницею І. Вільде[1].

С. Крушельницька була впевнена, що хороший співак повинен мати ідеальне здоров'я. Щоб пітримувати себе «у формі», оперна зірка займалася верховою їздою, плаванням та спеціальною фізкультурою для голосу[2].

Щороку також влітку або ж ранньої осени Соломія, приїжджаючи на Галичину, й разом зі своїми близькими виїжджала зі Львова в Карпати. Зазвичай Крушельницькі їздили на вакації у село Дубина, неподалік міста Сколе. Там Соломіїна сестра мала літній будиночок. Племінниця співачки Марія Вачкова згадує: «Перебуваючи тут, вона завжди дотримувалася режиму дня, що включав ранкову гімнастику, купіль, їду в точно визначений час, прогулянки, з яких обов'язковою була післяобідня. Вечорами вона любила грати з рідними в бридж, що робила завжди з веселим настроєм, розповідаючи гумористичні приповідки, або ж підспівуючи якусь пісню в залежності від ситуації, що склалася». Гімнастику Крушельницька робила до кінця життя. Вона вважала, що відмінна фізична форма є важливою для співаків і вчила цього своїх студентів. На фото їй приблизно 70 або більше, вона стрункa й енергійна[3].

Життя співачки минало у курортному містечку спокійно і щасливо до трагічного дня, коли її коханого Чезаре не стало. Ч. Річчоні серйозно хворів, і вже після весілля почав поступово сліпнути. 1936 р. Ч. Річчоні відійшов у засвіти. Після смерті Чезаре Річчоні С. Крушельницька все більше схиляється до думки повернутися на Батьківщину. 23 квітня 1937 року вона звернулася за дозволом, щоб їй видали закордонний паспорт. 1939 року вона назавжди залишила сонячне й привітне італійське містечко, яке найдовше тішилося присутністю всесвітньо відомої співачки. «Пам'ятаю, що це була післяобідня пора. Вона прийшла попрощатися – зліва у нас була кімната бабусі, праворуч – мамина, – згадував про останню зустріч перед від'їздом С.Крушельницької 82-річний граф Карло Чезаріні. – Я пам'ятаю як вони стояли в кімнаті і моя мама їй сказала: «Соломіє, ти повинна знати, що якщо ти тепер поїдеш, то більше сюди не повернешся». У моєї матері були погані передчуття. Та Соломія не слухала цих слів, вона говорила, що хоче побачити сестер, тож свого рішення не змінить. Вона поїхала, залишивши дім на моїх батьків, передусім на тата, який був адвокатом»[4].

Перед від'їздом вона пожертвує місту велику особисту бібліотеку чоловіка з надією, що її назвуть його іменем.

Європою й Італією ширитиметься коричнева чума. Самотність, невпевненість і любов до рідних та до Батьківщини покличуть її в дорогу до України.

[1] Коляда І. Соломія Крушельницька. С. 111.
[2] Тихобаєва Г. Азартна Соломія.
[3] Білавич Д. Таємниці Соломії Крушельницької.
[4] Савицький Ю. Біля вілли Соломії Крушельницької…

Соломія у серпні 1939 р. вирішила поїхати в Україну – відвідати рідних. Друзі відмовляли її від поїздки: усі розуміли неминучість війни. Тоді в країні вже були відчутні фашистські настрої. Але сеньйора Крушельницька спакувала невелику валізу, замкнула свою віллу і вирушила в путь. Крушельницька поїхала до карпатського села Дубина, де її сестри мали дачу. Потяг прийшов рано-вранці, і Соломія Амвросіївна розбудила рідних співом. Як згадували пізніше її сестри, той спекотний серпень тридцять дев'ятого року був надзвичайно веселим і радісним. Ніщо не віщувало біди, і на початку осені сестри Крушельницькі повернулися з відпочинку до Львова[1].

1939 року за пактом Молотова-Ріббентропа Східна Галичина відійшла до Радянського Союзу. Нова влада відібрала львівський будинок Крушельницької, виділивши їй тільки квартиру на другому поверсі. Узимку 1940 р. на звивистих львівських вулицях була сильна ожеледиця. Соломія Амвросіївна впала і зламала ногу. Тривалий час вона пролежала в лікарні, і вже не могла ходити без палички. Підніматися крутими сходами стало справжнім випробуванням[2].

Липень 1941 року. Львів окупували нацистські війська. «Червоний режим» змінився не менш страшним і жорстким – нацистським. Місто охоплює відчай, коли люди втрачали свою людську подобу. Масове винищення євреїв. Їй знову необхідно пристосовуватися до інших умов життя. Німецьке командування вирішило зробити у будинку співачки військовий штаб. З великими труднощами Соломії вдалося отримати дозвіл на проживання у власному будинку. Разом з Анною та родиною Марії Дроздовської вона переселилася у помешкання на третьому поверсі. Соломія Крушельницька намагалася гідно пережити страшні дні нацистської окупації. Найбільший порятунок знаходила у музиці та співі. Одна з її приятельок згадувала, що «вона й справді співала майже завжди, – неголосно, так, для себе, ніби просто вслухаючись в інтонації музики»[3].

Коли німецькі війська відступали навесні 1944, багато людей у передчутті радянських репресій також тікали на захід. Соломія не зробила те ж саме, хоча отримала запрошення від давньої подруги Негріти Кано де П'яццініі з Аргентини, яка готова була надати співачці прихисток. Цим запрошенням скористалась сестра Крушельницької Емілія. Самій Соломії на той момент вже було за 70, в неї була хвора нога, а дорога до Аргентини була далекою. Крім цього Крушельницька опікувалась молодшою сестрою Нусею, яка мала психічний розлад[4].

Після війни Крушельницька на запрошення Василя Барвінського починає працювати у Львівській консерваторії. Вона дивувала колег і студентів легким переходом з однієї мову на іншу: з однією людиною вільно говорила англійською, а потім переходила на французьку чи польську у розмові з іншим. Також вона була невтомною викладачкою, яка прищеплювала не тільки високі мистецькі ідеали студентам, але й вимагала працьовитості та осмисленого співу, завжди акомпануючи їм на фортепіано під час уроків[5].

[1] Коляда І. Соломія Крушельницька. С. 103.
[2] Там само. С. 104.
[3] Там само.
[4] Лодигіна А. Націоналізація житла і заборона на виїзд…
[5] Там само.

Невдовзі почались радянські переслідування творчої інтелігенції з арештами та масовими звільненнями. Заарештували, зокрема, очільника консерваторії Василя Барвінського. Совєти шукали причин звільнити й Крушельницьку, вимагали показати диплом про вищу освіту та прискіпувались через відсутність радянського паспорта. Тому вона була змушена подати до Президії Верховної Ради УРСР документи з проханням надати їй громадянство[1].

«Крушельницька давно розуміла, що потрібно виїжджати. Та окрім проблем з ногою, на ній була сестра Анна. Але у 1947 році вона знайшла привід на виїзд. В Італії саме мав відбутись вокальний конкурс, і Соломія хотіла поїхати туди разом зі своїм студентом Степаном Генсіруком», – розповідає головна хранителька фондів Музею Крушельницької Ірина Криворучка.

Співачка кілька разів подавала прохання у відповідні органи радянської влади щодо виїзду в Італію як громадянки цієї країни, щоб продати свою нерухомість. Але тепер, коли вона стала громадянкою СРСР, відтак за словами органів «довіряє владі, тож віллу Радянський Союз продаватиме від її імені»[2].

Будинок співачки у Віареджо продали співробітники радянського посольства при посередництві римського адвоката Паоне. Крушельницька отримала лише невелику грошову компенсацію у сумі 18000 рублів. Відомо, що 15 тисяч рублів (на 3000 крб. вона придбала для себе одяг та різний крам) з тої суми вона передала племінниці Одарці Бандрівській і просила, щоб ті гроші щомісяця виплачували частинами її сестрі Нюсі. Це було за місяць до смерті співачки[3].

«Уся родина Соломії виїхала на Захід. Вона лишилась одна з хворою сестрою. За домовленістю, поверх на якому вони жили мав перейти лікарці-психотерапевтці Гавриловій, яка опікувалась сестрою Анною до її смерті»[4].

«Уже після війни до нас прийшов один адвокат із Рима, який представляв посольство Радянського Союзу. Він сказав, що мадам Крушельницька хоче продати свою віллу. Та моя мати відрізала: «Без доручення Соломії з її особистим підписом ми віллу не продамо». Мама запитала цього адвоката: «Ви знаєте, хто така Крушельницька?» Той відповів: «Так, вона співачка». На що мати сказала: «Ні, вона велика співачка, яку знають в усьому світі, особливо в Італії». Через якийсь час такий коротенький лист за підписом Крушельницької прийшов, тож мої батьки продали її дім. Але я хочу наголосити, що після того, як вона виїхала з Віареджо, ми отримали тільки один лист, де було написано «Дорога Анаід...», а далі все було покреслене так, що нічого не можна було прочитати. Це була цензура. Лише внизу було видно підпис: «Соломія». Нічого більше особисто від неї ми не отримали» (зі спогадів графа Карло Чезаріні)[5].

Отже, неперечність особистості Соломії Крушельницької, мисткині геніальних здібностей, потребувала, щоб її супутником у житті був ґрунтовно освічений, високодуховний, справжній поцінувач музики та її таланту чоловік, який би умів триматися з люб'язністю й шанобливістю, без жодної нотки покровительства чи

[1] Там само.
[2] Там само.
[3] Там само.
[4] Там само.
[5] Там само.

поблажливості. Таким чоловіком для оперної примадонни став італійський аристократ, адвокат Чезаре Річчоні, який упродовж 26 років подружнього життя став, як її імпресаріо (аґент), так і другом, порадником, надійною опорою у життєвих перепитіях. У шлюбі з Чезаре Річчоні, окрім музикального дарування, розкрилися людські риси та таланти непересічної особистості Соломії Крушельницької, як щедрої та привітної господині, так і чуйної та турботливої дружини – справжньої берегині домашнього затишку. У шлюбі із Чезаре Річчоні Соломія Крушельницька зазнала справжнього сімейного щастя.